
Els números d'un il·lustrat a la fi del set-cents. Les estadístiques del metge Anton Bosch i Cardellach sobre Sabadell

---

Josep M. Benaül Berenguer¹ (Centre d'Estudis Antoni de Capmany - UB)

Com a recol·lector de dades estadístiques sobre Sabadell, Bosch i Cardellach és ben representatiu de la ciència de la Il·lustració: reunir i elaborar evidències era imprescindible per descobrir regularitats amb potencial interpretatiu. Les dades abracen tres camps: la salut dels habitants (el moviment natural de la població), el canvi econòmic i social (l'activitat manufacturera) i l'administració municipal (registres cadastrals). En els dos primers, s'imposava l'afany d'estudi del metge i l'historiador; en el tercer, fruit d'un treball remunerat, el rigor fou idèntic i d'aquí el valor fiscal –ahir– i historiogràfic –avui– de les dades sobre la propietat immoble i l'activitat constructiva.

En una recent i innovadora síntesi interpretativa de la Revolució Industrial a la Gran Bretanya, Joel Mokyr en vincula els orígens al canvi institucional i al creixement del coneixement útil, és a dir, a l'impacte de la Il·lustració i de la Revolució Científica. El concepte d'utilitat era doble: l'ús pràctic (la tecnologia) i la millora intel·lectual i moral de la humanitat. Mokyr destaca dues característiques de la ciència de la Il·lustració. D'una banda, assenyala l'acumulació d'un cos empíric de coneixement per mitjà de l'experimentació, a partir del qual es podien inferir regularitats de manera deductiva, sense que necessàriament se n'entengués el mecanisme subjacent explicatiu. De l'altra, en estreta relació amb el punt anterior, remarca el paper central de les tres C –comptar, classificar i catalogar– en bona part del progrés del coneixement útil en el segle precedent a la Revolució Industrial britànica.²

La Il·lustració va ser, com ho remarca Mokyr, un fenomen d'abast europeu, si bé el sòl d'Anglaterra i Escòcia es va revelar el més fèrtil. A Catalunya, Sabadell no va estar al marge d'aquest procés. Com més aprofundim en la tasca del metge Bosch i Cardellach més se'ns mostra com una personalitat prototípica de la Il·lustració catalana. I un dels vessants que més ho exemplifiquen és precisament la perseverança a recopilar evidències quantitatives, la utilitat de les quals era indubtable, com a mínim, en tres camps: l'anàlisi dels canvis econòmics i socials a Sabadell i al Vallès; l'estudi de la salut dels habitants de la vila, i finalment, pel cantó dels ingressos fiscals, l'administració municipal. Si en els dos primers Bosch hi va aportar la passió i la dedicació del professional i de l'estudiós, en el darrer hi va posar un afany notable i un rigor metòdic aleshores inusuals en el govern de viles d'una grandària com la nostra. Bosch era un estudiós vocacional i molt treballador al marge de les circumstàncies que l'envoltaven. El 1783, tot just arribat a Bràfim, mentre esperava que també hi fes

cap la que seria la seva primera muller, li adreçà una composició, on ho deixa ben clar:

Lo estudià-m diverteix,
que no tinch altre consol,
la feyna no-m'aturdeix,
y ab tot lo que succeheix
jo me estich fet un mussol.

Font: Antoni BOSCH I CARDELLACH, "Carta noticiant son camí a Bràfim, describint esta vila, y la espècie de vida que feya en ella en los primers dias de son arribo, dirigida a Teresa Ribas", ms. "Obres pedagògiques i literàries". (AHS. Biblioteca).

El propòsit d'aquest article és reunir i, si s'escau, depurar una part de la informació quantitativa dels treballs de Bosch i Cardellach, referida a tres temàtiques: l'activitat manufacturera, la demografia i la construcció d'habitatges.

49

Les dades sobre les manufactures locals

Com a secretari municipal (1791-1795) va intervenir en les primeres recol·leccions estadístiques dels "Estado de los frutos y manufacturas de la villa de Sabadell", requerits a l'Ajuntament per les autoritats superiors –els originals foren adreçats a Mataró, atès que Sabadell pertanyia a aquest corregiment– en els anys 1791, 1793 i 1794. Va emplenar els dels dos primers anys, mentre que en el de 1794 només l'encapçalament i el títol són de la mà de Bosch. Tots donaven una relació de l'activitat manufacturera anual i sempre estan datats a 31 de desembre.

Els formularis són sempre idèntics, tret de canvis menors; en el de 1791 hi ha un epígraf que diu "obradores o telares", que en els altres dos anys es redueix a "obradores". Les unitats de longitud usades eren les vares castellanques (0,8359 m), mentre que les de pes eren les roves sense aclarir si eren de mesura catalana (10,4 quilograms) o castellana (11,5). En altres béns (cintes de fil, terrissa), tot i que amb un abast diferent, el producte es quantifica en peces. Com a altres indrets, la raima, conjunt de vint mans de paper, mesurava aquesta manufactura. Les unitats de valor són els rals de billó i la seva fracció (1/34), els maravedisos.

Els documents contenen unes "advertencias notables" i una "nota" o "notas generales", que són molt esclaridores. Així, el 1791 el preu de la raima de

1 Membre dels projectes de recerca "Orígenes y desarrollo de los distritos industriales exportadores, 1765-2008" (Ministerio de Educación, HAR-2009-07571) i "Ciclos y desarrollo industrial en la historia económica de España, 1790-2012" (Ministerio de Economía y Competitividad, HAR-2012-33298).

2 Joel MOKYR, *The Enlightened Economy. Britain and the Industrial Revolution 1700-1850*, Londres: Penguin Books, 2009, p. 42-43.

paper (18 rals) era la mitjana del preu del paper blanc (28 rals) i del d'estrassa (8 rals), mentre que el 1793 i 1794 es va tirar pel dret i només es va posar el del paper blanc. Bosch detalla la producció dels dos molins: 40 raimes (18 de blanc al de les Tres Creus i 22 d'estrassa al Xic) en un “día de labor”. Segons això, la producció anual de 5.500 raimes s’hauria fet en 137 dies i mig, els feiners amb prou aigua i condicions de netedat adequada per a treballar; descomptats els dies festius i els inservibles, l’activitat productiva es concentraria en mig any. A les altres manufactures també hi destaca el

mayor parte vecinos de los lugares cercanos a esta villa, contándose que se ocupan 2.727 operarios en cardar e hilar la lana de los primeros, i 36 en cardar e hilar el algodón de los segundos”. La llana cardada i filada era propietat dels fabricants sabadellencs i l’elevat nombre d’operaris de la vila i pobles de l’entorn inclou mà d’obra femenina i infantil. En el cotó, a més de les filadores que elaboraven la floca dels fabricants sabadellencs, també havia d’arribar fil fabricat a altres llocs.

En la manufactura drapera, Bosch precisa el contingut de la producció al “Estado” de 1793: *“en nombre de tejidos de paños ordinarios se comprehenden todos los de lana desde 24^{nos} a 36^{nos} y bayetones*”. La numeració indicava els centenars de fils d’ordit que componien els draps; a major nombre de fils d’ordit, més fins eren aquests i el drap. En aquesta indústria convé remarcar la referència al volum del producte dels retorcedors de llana, la qual jo mateix havia passat per alt en anteriors treballs. Les 3.000 roves de fil torçat per a l’ordit encaixen amb les estimacions fetes sobre el consum de llana: al voltant de les 5.700 roves de llana neta per a 1793. El fil de trama, que no era retorçat, pesava menys que el de l’ordit; d’altra banda, el pes d’ambdós fils inclou l’oli incorporat en l’ensimatge (operació destinada a amorosir la fibra amb una combinació d’aigua i oli d’oliva i, així, fer-la menys trencadissa en sotmetre-la a cardatge).

En els teixits de fibres vegetals, hi havia encara una activitat apreciable en el segment tradicional del lli i el cànem, amb producció de gergues i xarpelleres per a sacs i llenços per vestir i per a la llar. Pel que fa al cotó, s’identifiquen dos tipus de teixits. Uns s’agrupen dins el conjunt de teixits de lli i cotó, però Bosch anota que *“en la classe de tejidos de algodón i lino, se consideran únicamente los de algodón”*; sembla clar que es tractava d’una roba diferent de l’empesa (tal vegada blauets). Els altres 20 i 26 telers de les fàbriques d’indianes feien empeses, teixits en cru destinats principalment als estampadors de Barcelona. El 1801, Bosch anotava: *“estos tejidos en blanco se transportan a Bar^{na} donde se pintan de indianas que son de mayor consumo en nra península. Así Sabadell en estos tejidos da ocupación a cerca de 800 personas de todas edades*

50

Fotografia 1. Cardets. Autor: David González. (Fons MHS).

cànem obrat, per a cordes i per a espartenyeria (la vila comptava amb 16 espartenyers el 1797), i una fàbrica de sabó.

És obvi el predomini de les manufactures tèxtils a la vila, però aquí hi ha també una precisió de Bosch en el document de 1791: *“Aunque los operarios que se ocupan en los tejidos de paños ordinarios i de algodón son vecinos de esta villa, sin embargo los cardadores e hiladores de entrambas manufacturas son por la*

TEIXITS DE FIBRES VEGETALS				
Llenços ordinaris (lli, lli i cànem, cànem)	Telers	Operaris	Vares	Rals / vara
1791	25	35	60.000	6
1793	20	30	60.000	6
1794	20	30	62.500	5
Cotó i lli (només cotó)				
1791	3	6	14.352	6
1793	3	6	10.350	7
1794	3	6	10.350	7
Fàbriques d'indianes (empeses)				
1793	20	30	144.000	10
1794	26	36	144.000	10
Cintes de fil			Peces	Maravedisos / peça
1791	1	1	300	8
INDÚSTRIA DRAPERÀ				
Retorcedors de llana	Torns	Operaris	Roves	Rals / rova
1791	8	20	3.000	19
1793	8	18	3.042	21
1794	8	18	3.044	21
Draps ordinaris	Telers		Vares	Rals / vara
1791	64	160	54.000	40
1793	72	178	62.000	48
1794	72	178	62.000	48
ALTRES MANUFACTURES				
Cànem manufacturat	Obradors	Operaris	Roves	Rals / rova
1791	16	48	820	65
1793	16	48	846	72
1794	16	48	846	72
Fàbriques de terrissa ordinària			Peces	Maravedisos / peça
1791	12	12	281.232	12
1793	12	20	306.531	16
1794	12	21	312.540	16
Fàbriques de sabó			Roves	Rals / rova
1791	1	1	240	21
1793	1	1	380	28
1794	1	1	380	28
Fàbriques de paper	Molins		Raimes	Rals / raima
1791	2	20	5.500	18
1793	2	16	5.300	28
1794	2	16	5.300	28

Fotografia 2. *Motlle de bac per estampar indiennes*. Autor: David González. (Fons MHS).

y sexos, que acaso tendrían que permanecer en la ociosidad y mendiguez”.³

Testimoni directe de la introducció d’aquesta nova indústria, no solament en va registrar la dinàmica expansiva de la producció, sense parió en les altres activitats manufactureres vilatanes, sinó també els canvis originats en el sistema productiu, en el mercat de treball i en altres aspectes de la vida local. En el manuscrit de la “Topografía”, datat el 23 de febrer de 1789 segons la versió impresa, no esmenta aquesta indústria, però mesos després es devia instal·lar la primera fàbrica de teixits de cotó, atès que en el dietari transcriu un estat de la indústria i del comerç de la vila, datat el 6 de desembre de 1789, en què hi consta una fàbrica de cotó.⁴

Bosch es va adonar de la importància de la fabricació d’empeses i el 1794 va començar a anotar en el dietari el nombre de peces teixides anualment a Sabadell, amb l’excepció de 1798 i 1800, tot i que hi enregistra dos comentaris indicatius de creixement, com detallem més endavant. Encara que curta, a cap altra localitat trobem una sèrie de producció com aquesta en aquests anys. Les dades mostren una dinàmica fortament expansiva, atès que la producció,

mesurada en peces, es va multiplicar per més de sis entre 1794 i 1803, amb una sola davallada el 1799 (gràfic 1). Si bé ni Bosch ni altres fonts locals en diuen res, és molt probable que molts dels telers de lli i de cànem acabessin dedicats a teixir empeses.

Els traginers semblen ser l’origen de les dades recollides en el dietari, atès que ells portaven la producció d’empeses a Barcelona. De fet, el 1794 Bosch és prou explícit: “se-n han portat a Barcelona 2.352 pesas”. Cal considerar que tenia un cunyat traginer, Damià Sanmiquel Ustrell, que molt probablement també va participar en aquesta nova manufactura, com ens fa pensar que el 1806 fos anomenat comerciant. Aquest any, Sanmiquel va aprofitar les noces del seu nebot Damià Sanmiquel Dinarès, definit igualment com a comerciant, per instituir-lo hereu universal, atès que no tenia fills. Li va avançar un dot amb diversos béns, entre els quals hi havia un teler. Quatre anys després, el nebot s’anomenava fabricant d’indianes.

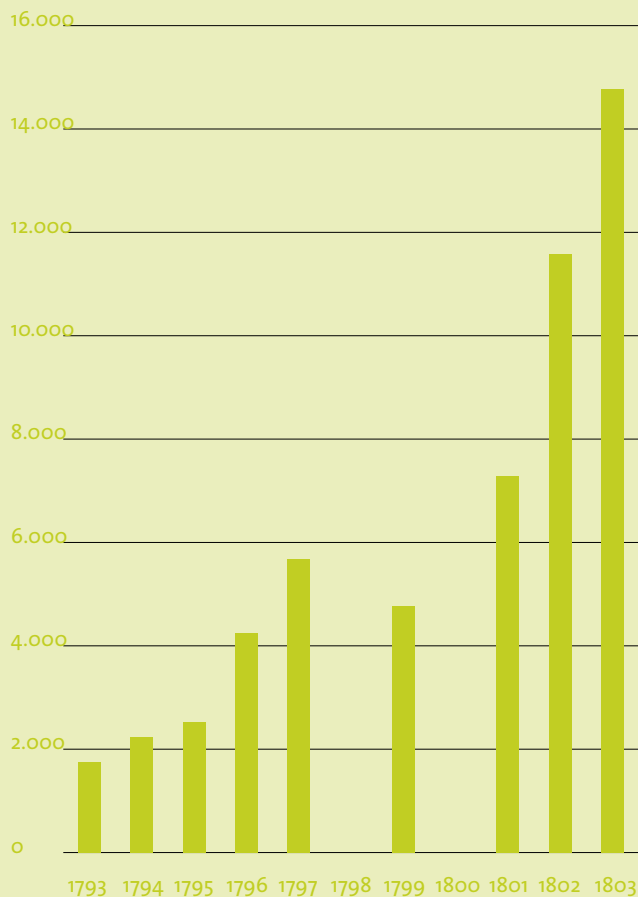
A partir de 1797 el dietari inclou observacions sobre la marxa de la indústria cotonera en diversos moments de l’any. Segons aquestes, la dinàmica productiva hauria estat sempre negativa el 1797, si bé el resultat anual, segons la xifra de peces, fou positiu. El 1798 i 1799 alternen els períodes de creixement i els d’estancament, però el balanç anual sembla positiu en la primera data (“prosperava lo cotó”) i negatiu, atesa la xifra, en la segona. El nombre de peces de 1798, considerada la xifra de l’any anterior, no devia ser inferior a 6.000. Setze observacions, totes positives, corresponen als darrers quatre anys (1800-1803) i confirmen la forta acceleració del creixement. El 1800 “aumentaren molt las [fàbriques] de cotó”; ateses les 4.557 peces de 1799, no sembla forassenyat situar aquest “molt” per damunt de 5.500. Finalment, de 1801 a 1803 es va doblar la producció i se situà prop de les 15.000 peces en la darrera data.

3 Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Idea del partido...*, p. 10-11

4 Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Memoria de las cosas notables...*, p. 64.

5 *Ibidem*, p. 29, 64 i 27.

6 Susanna ABAD I MIR, Marta MARAGALL I MORENO, “L’activitat arqueològica dins el procés de recuperació històrica i patrimonial” a Susanna ABAD *et al.*, *La Casa Duran del Pedregar*, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 2012, p. 71-75.

Gràfic 1. Producció d'empeses a Sabadell, 1793-1803 (peces). Font: Vegeu l'apèndix 1.

L'expansió de les indústries tèxtils, particularment de la drapera, estimulava el desenvolupament d'altres activitats econòmiques i, en particular, manufactureres com la fabricació de sabó. Del gener de 1788 al maig de 1796 va funcionar una fàbrica de sabó, creada per Anton Duran Costa i el seu cunyat Josep Puigjaner Mata, ambdós pagesos. El mateix Bosch assenyalava que els guanys van multiplicar per 2,5 la inversió.⁵ Finida aquesta societat, la fàbrica, situada a la casa Duran, va funcionar en èpoques posteriors i les darreres intervencions arqueològiques han permès redescobrir bona part d'aquelles instal·lacions.⁶

Una primera matèria bàsica en la fabricació de sabó i un input fonamental en la manufactura llanera –per

Distribució del consum, 1793	
Paraires	3.000
Domèstic vila	3.650
Frares caputxins	40
Fàbrica de sabó	200
Pagesos	s.d.
Consum total (sense pagesos)	6.890
Procedència, 1787-1796	
Producció local	1.320
De Tortosa i Lleida	23.291
De Mallorca, Aragó i Andalusia	52.334
Consum total en el decenni	76.945
Mitjana anual de consum	7.694

Taula 2. El consum d'oli d'oliva a Sabadell. Font: A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas notables...*, p. 188 i 320.

ensimar la llana abans de cardar-la– era l'oli d'oliva. Sobre això Bosch ens proporciona dues informacions estadístiques precises. La primera mostra que el consum d'oli per a la indústria equivalia al 46% del total; la manufactura drapera n'encapçalava l'ús, en una proporció de més de mitja rova d'oli per cada rova de llana neta. No ens ha de sorprendre, doncs, l'èmfasi del metge en la vestimenta llardosa dels operaris d'aquesta indústria. La segona palesa que la producció local tot just cobria l'1,7% del consum i el 98% restant era satisfet per les àrees olieres del Principat (30,2%) i per zones altres productores de la monarquia espanyola (68%). En aquests anys Sabadell pagava una mitjana anual de 440.000 rals per l'oli entrat a la vila.

Les dades sobre la població

El 1789 Bosch deia de Sabadell que “*jamás su aumento fue tan rápido como en estos últimos años*”. A més, l'activitat productiva es comparava favorablement amb la d'altres viles i això el portava a inferir “*quanto distará la calamidad i miseria de un pueblo naturalmente laborioso i provechosamente ocupado*”. I hi afegia que “*nos podemos gloriarse*

ser esta villa rica a proporción de otras i opulenta en competencia de la industria, principalmente de las fábricas de lana".⁷ En les dues dècades finals del segle les manufactures tèxtils, esperonadores del desenvolupament d'altres activitats, que conjuntament requerien un major nombre de treballadors, havien esdevingut el motor del creixement vilatà.

Bosch va recopilar el moviment natural de la població en dos treballs: en la versió actualitzada de la "Topografía" de 1796, de la qual no s'ha conservat el manuscrit, però que va ser publicada el 1882, i en el dietari. Tot i que no va incloure la nupcialitat, gràcies a aquestes recopilacions disposem d'una informació preciosa per al vintenni 1784-1803 (en part recuperada retrospectivament, ja que Bosch va arribar de nou a Sabadell el desembre de 1787), atès que els registres parroquials foren cremats el 1909 i el 1936. Les dades venien de la seva observació—altrament no hauria pogut obtenir informació sobre els avortaments o sobre les patologies—, però també dels esmentats registres de la parròquia i no dubtava a afirmar el 1796 que el nombre dels nascuts i dels morts que anota "*es cierto por ser comparado exactamente con los libros parroquiales, donde se individuan las respectivas partidas*".⁸

Va classificar els difunts per grups d'edat. Els albats, fins a 10 d'anys d'edat, eren dividits en quatre grups: morts en néixer, fins a 1 any, d'1 fins a complir-ne 5, de 5 a 10; els anomenats cossos, a partir d'10 anys, els agrupava per dècades fins a 70 anys i en quinquennis a partir d'aquesta edat; tot i que a partir de 1793 també divideix en dos quinquennis la dècada de 60 a 70. Gairebé sempre feia constar el nombre de cossos morts per apoplexia o atac de feridura. A partir de 1797 va ser especialment prolix en detallar les causes de mort dels cossos, cosa que fa pensar que, a més dels malalts que tractava directament, també va consultar l'altre metge de la vila, Francesc Monblanch.

Gràcies a les dades de Bosch podem establir el moviment natural de la població (gràfic 2). La tendència a l'alça dels naixements és vigorosa fins al 1799, mentre que hi ha una clara inflexió a la baixa de 1800 a 1803. Tanmateix, els màxims finiseculars es van recuperar, perquè sabem que la mitjana anual de naixements de 1806-1810 va ser de 161, tot i haver-se iniciat la Guerra del Francès el 1808. Amb

fluctuacions més pronunciades, les cotes més elevades de la mortalitat esdevenen més nombroses en els vuit anys finals. El saldo vegetatiu va ser positiu, amb les excepcions de 1784, 1785 i de 1793, tot i que també registra una pronunciada flexió a la baixa en els dos darrers anys de la sèrie per la combinació de cotes baixes de natalitat i altes de mortalitat. En resum, la població va experimentar un fort creixement natural, amb un saldo de 678 persones, al llarg del vintenni 1784-1803. No tenim dades sobre el creixement migratori, però tot indica que també oferia un saldo positiu; el mateix Bosch assenyalava que el nombre d'habitants "*se aumenta por los forasteros que atrae nuestra industria y comercio, y por la condescendencia con que se tolera indiferentemente a cualesquiera, que sin previo permiso se domestique entre nosotros*".⁹

El gràfic 3 ens permet observar que les grans fluctuacions de la mortalitat eren degudes a les defuncions d'albats (els compresos entre el naixement i el compliment dels 10 anys). La mortalitat dels cossos (a partir de 10 anys) mostra una tònica més estable, especialment a partir de 1793, en què les fluctuacions foren particularment atenuades. La corba de la mortalitat total fou determinada pels albats, que van representar al llarg de tot el període el 66,8% de la mortalitat total, mentre que la dels cossos era el 33,2% restant.

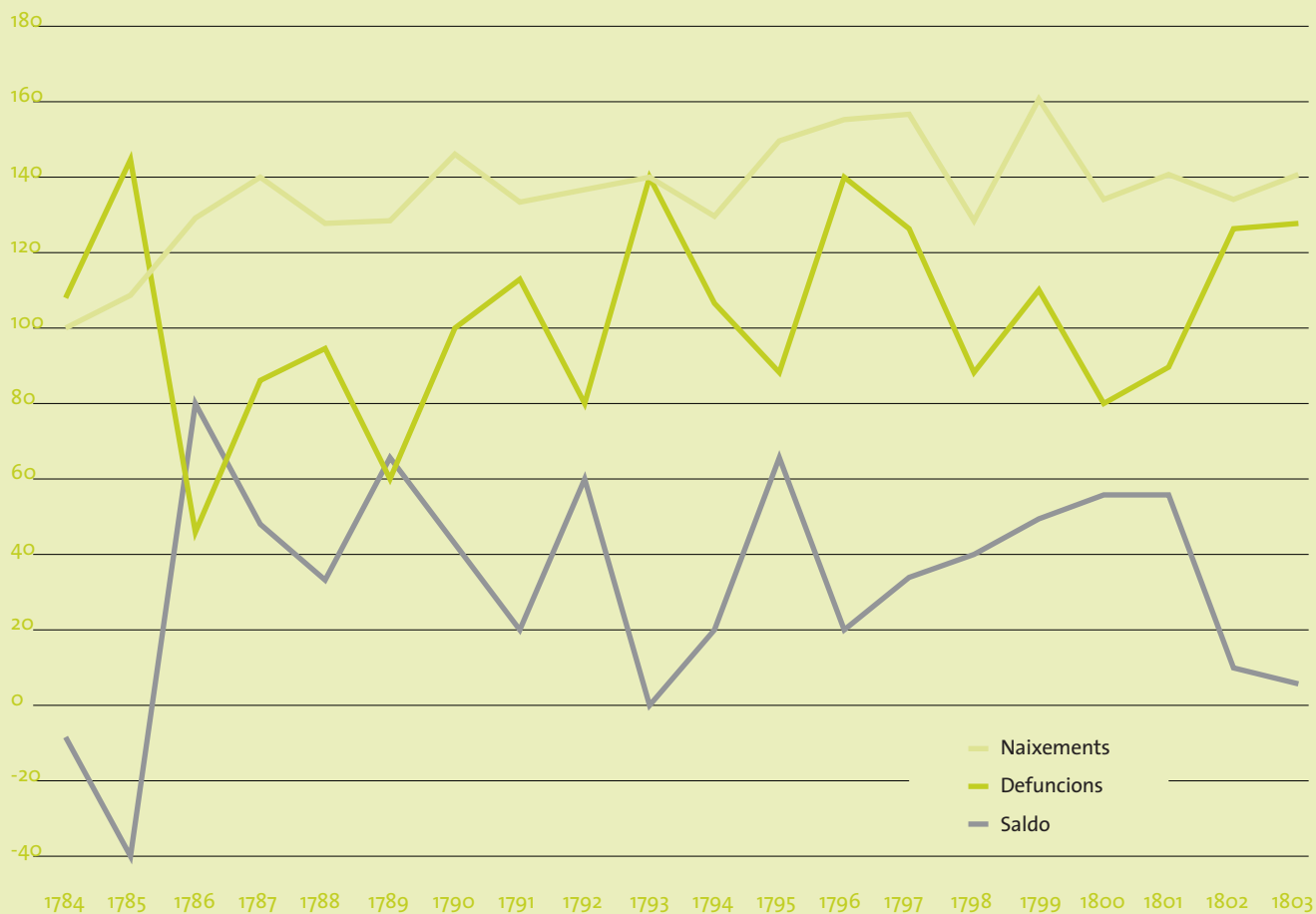
Excloent els morts en néixer, més de 90% de la mortalitat dels albats es va produir en els cinc primers anys de vida. Com es pot veure a la taula de l'apèndix 3, els morts entre els 5 i els 10 anys eren molts menys. El gràfic 4 mostra la distribució anual de la mortalitat entre els albats i la taula 3 sintetitza el conjunt del període, amb l'excepció de 1803, en el qual Bosch no ens proporciona la distribució per edats de les defuncions dels albats.

7 Les tres cites procedents de: Antoni BOSCH I CARDELLACH, "Topografía", manuscrit incomplet de 1789, f. 15 i 19 (Biblioteca 4t 70-1).

8 La versió de 1796 de la "Topografía" fou inclosa amb el títol "Ensayo para formar la topografía de la villa y término de Sabadell" dins Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo y su término...*, p. 69.

9 Antoni BOSCH I CARDELLACH, "Topografía"..., f. 16.

10 Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo y su término...*, p. 71.

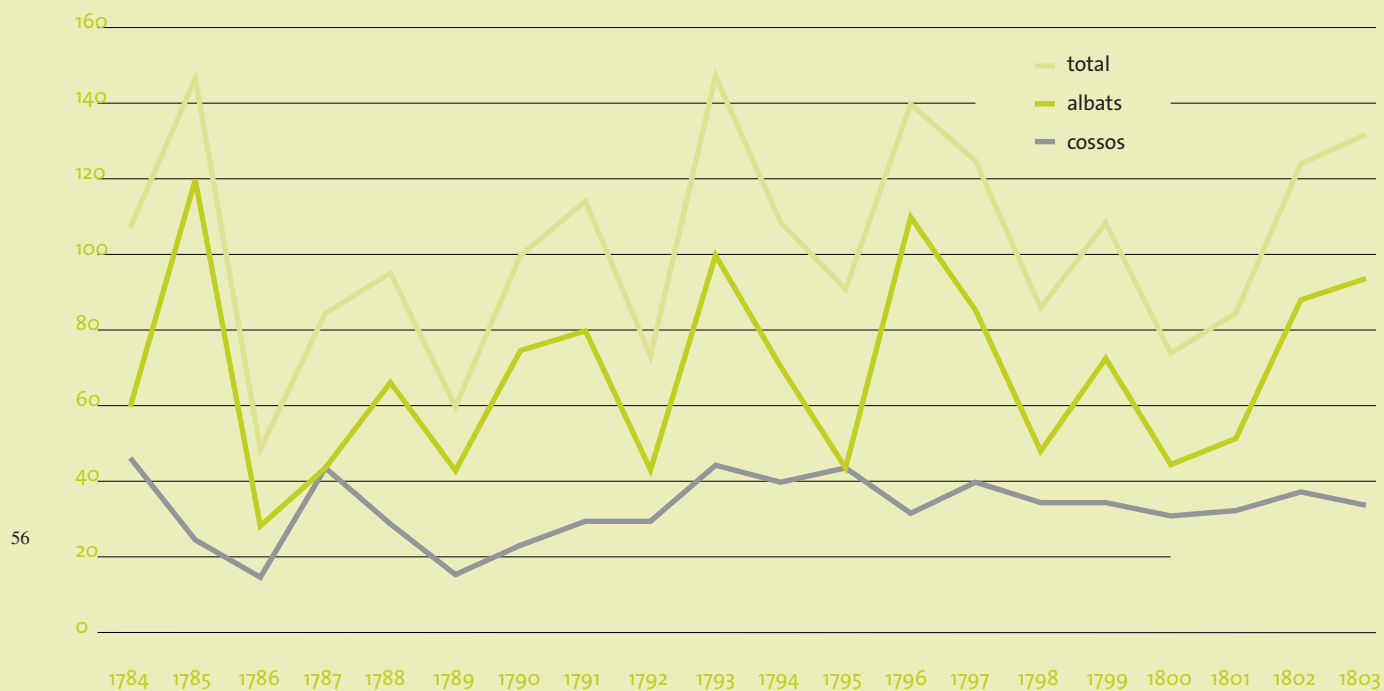
Gràfic 2. El moviment natural de la població de Sabadell, 1784-1803. Font: Vegeu l'apèndix 2.

En el dietari no va fer cap anotació especial sobre la mortalitat infantil, ni tan sols en els anys amb les puntes més altes. A la versió de 1796 de la *Topografia* explica simplement que els menors de cinc anys “están más expuestos por las epidemias de viruelas, tos convulsiva y otras, como efectivamente las ha padecido en esta villa en los años fácilmente vistos de 1785, 1788, 1790, etc.” I en el dietari va anotar el 1802: “en lo estiu hi hagué muchas disenterias que acabaren ab muchas criatures”. En canvi, sí que considerava que moltes de les morts en néixer –hem de suposar que durant les primeres vint-i-quatre hores– eren evitables, atès que blasma “la fatal ignorancia de nuestras comadres (cuya habilidad sólo es de envolver y aliñar

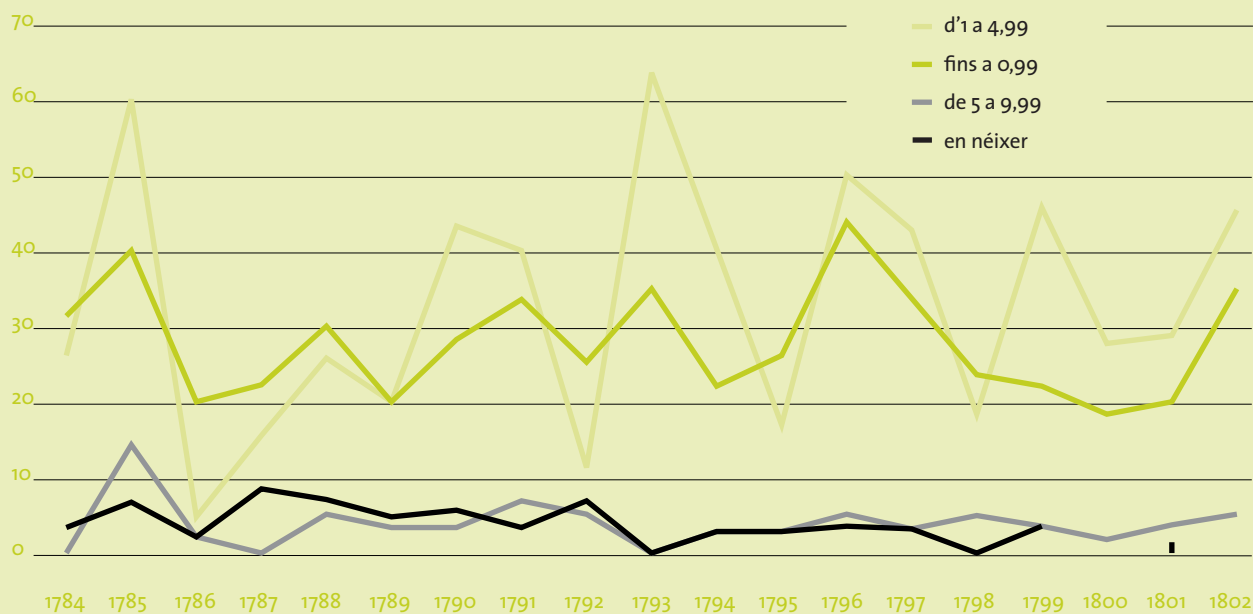
a los recién nacidos) y a la monstruosa muchedumbre de remedios incompetentes, y aún nocivos con que exponen a las madres, sofocan y pierden a los hijos”.¹⁰

Bosch havia tornat a residir a Sabadell, després de cinc anys a Bràfim, el 17 de desembre de 1787, de manera que el dietari, començat aleshores, només incloïa anotacions corresponents a quatre dies d'aquest mes. Però el metge ja havia introduït el procediment d'incloure-hi informació corresponent al conjunt de l'any. En aquest inici del dietari, al costat de les valoracions de la collita de blat i de la producció de vi, i de les dades del moviment natural de la població, va reproduir, sense cap comentari al marge, les dades del Cens de Floridablanca, que havien estat trameses

Gràfic 3. La mortalitat a Sabadell, 1784-1803. Font: Vegeu els apèndixs 2 i 4. Elaboració pròpia.

Gràfic 4. La mortalitat d'albat per grups d'edat, 1784-1803. Font: Vegeu l'apèndix 3.

En néixer	4,51
fins a 0,99 anys	41,95
d'1 a 4,99 anys	48,17
de 5 a 9,99 anys	5,37

Taula 3. Distribució de la mortalitat dels albat, 1784-1802 (%). Font: Apèndix 3.

per l'Ajuntament a les autoritats superiors el març de 1787 i que feien constar 2.212 habitants a Sabadell.

En canvi, poc més d'un any després, el febrer de 1789, Bosch a la "Topografía" fa dos comentaris demolidors sobre les dades de 1787: "*motivos fundadíssimos me evidencian que se padeció una insigne equivocación en su número i que por esta se acortó la vara con que se debía medir la cantidad i calidad de los vecinos, que superan sin duda una tercera parte más de los propuestos*". Bosch pública una taula amb les dades del cens agrupades en columnes per estat civil i sexe i en files per grups d'edat. Al peu de la taula rebla el clau: "*Pero en esta numeración se padeció una insigne equivocación, siendo probablemente en número mayor de 3.000 el total de sus habitantes según las edades, siendo ya más de 1.800 las almas de comunión*". En canvi, troba "*más conforme a la razón de nuestro vecindario*" el desglossament de 665 homes per professions, gairebé vint més que els 647 de 16 anys en amunt inclosos en el cens.¹¹

La crítica de Bosch es pot afegir als arguments d'aquells que consideren defectiu el Cens de Floridablanca.¹² En el cas de Sabadell, si considerem que la població real eren els 2.212 habitants consignats en el cens i partim de 126,2 naixements anuals (mitjana anual del quinquenni 1785-1789), la taxa de natalitat hauria estat del 57%, la qual és considerada excessivament elevada pels experts. En canvi, si acceptem que al Principat la taxa de natalitat dominant es movia aleshores entre el 40 i el 45%, Sabadell hauria de tenir 2.804 habitants amb la taxa de 45% o 3.155 amb la de 40%. Com es veu, xifres més properes a la sostinguda per Bosch.

De tota manera, quan va reproduir en el dietari les dades de població corresponents a 1797, elaborades

per l'ajuntament i el rector de la parròquia i trameses com a resposta a un interrogatori governamental, tampoc hi va fer cap comentari crític. I això que en tenia motius: el nombre total d'habitants era de 2.680, una xifra congruent amb la consignada en el Cens de Floridablanca deu anys abans, si considerem que de 1788 a 1797 hi va haver un saldo vegetatiu positiu de 370 habitants (més de 400 si hi suméssim els corresponents entre març i desembre de 1787) i un saldo migratori que desconeixem, però presumiblement de signe idèntic. Per tant, si la xifra de 1787 ocultava població en una proporció elevada, també ho feia la de 1797, "*Respuestas que da el Ayuntamiento de Sabadell a las preguntas a que le manda responder el muy ilustre señor Intendente en setiembre de 1797. Consiguientemente a una orden que incluye del excelentísimo Principe de la Paz de 28 agosto del mismo año*" [datat a Sabadell, novembre de 1797]) (AHS. G82-20).

D'altra banda, Bosch sostenia en el dietari que hi havia prop de 700 famílies el 1788 i en la "Topografía" de 1789 donava la xifra de més de 700. Tot i que ratllat, en el document municipal de 1797 s'havia anotat: 606 matrimonis, 33 vidus i 71 vídues; és a dir, una xifra que podem suposar inferior a les 700 famílies, atès que un cert nombre de vidus i vídues s'integraven en les famílies dels seus descendents. El 1801 a la *Ydea del partido del Vallés donde está situada la villa de Sabadell que es la patria del Dor. Antonio Bosch; Breve historia de la Prov^a. de Cataluña*, una obra particularment acurada, sosté que hi havia unes 650 famílies.

Tots aquests elements plantegen dubtes sobre la magnitud de la població omesa, segons Bosch, en el Cens de Floridablanca. Si consideréssim versemblants els 2.804 habitants de 1787, deduïts a partir d'una taxa de natalitat del 45%, Sabadell hauria vorejat els 3.500 habitants el 1801, atesos un saldo vegetatiu positiu de 568 habitants durant el període 1788-1801 i un saldo migratori, que hem d'estimar també del mateix signe. Després, haurien vingut els estralls de la Guerra del Francès, cosa que contribuiria a explicar que el

11 Antoni BOSCH I CARDELLACH, "Topografía...", f. 16-17.

12 Llorenç FERRER I ALÒS, "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials", *Estudis d'Història Agrària*, 20 (2007), p. 17-68.

creixement hagués estat menor entre 1801 i 1824; en aquesta darrera data, segons el padró de 1824, la vila comptava amb 4.183 habitants.

Tanmateix, aquestes estimacions, sobretot a escala local, tenen molt de conjectura, ja que no disposem de dades de nupcialitat i fecunditat, variables, que en una població molt rejuenida per la immigració i en un context de prosperitat econòmica com el descrit per Bosch en les dues dècades finals del segle XVIII, podien donar lloc a taxes de natalitat per damunt del 45%. Encara que fora del període, la mitjana anual de 224 naixements del quinquenni 1821-1825 ens pot servir d'exemple. Atesa la població de 4.183 habitants el 1824, la taxa de natalitat hauria estat del 53,5%. En canvi, si apliquéssim als 224 naixements una taxa del 45%, correspondria a Sabadell una població de 4.977 habitants, xifra molt allunyada de la del padró de 1824 i dels 4.543 habitants del padró de 1826.¹³ Esvair tots aquests dubtes exigeix un esforç que ara està fora de les nostres possibilitats.

58

Les dades sobre la construcció d'habitatges

El vigorós creixement demogràfic de la vila impulsava una major demanda d'habitatge. Bosch enregistra el nombre de cases construïdes anualment. Al marge d'això, el 1793 va recopilar amb minuciositat i detall els nous casals –solars emmurallats per edificar– i les cases construïdes des de 1771, amb una numeració que continuava la del “Cadastró y nueva recanación de la villa y término de Sabadell” (1771). En la font fiscal es detallaven els propietaris de les cases i casals –en rigor, del domini útil– i, quan s'esqueia, els llogaters de les primeres. El 1800, va repetir l'operació, continuant la numeració de 1793. Qui solia fer-li aquests encàrrecs d'actualització del Cadastre, que també incloïen les propietats rústiques, era l'hisendat Anton Duran i Costa. Aquest havia ocupat diversos càrrecs municipals, entre els quals el d'alcalde, i el 1800 fou nomenat “expert del Comú”, juntament amb Josep Alsina, un altre pagès.¹⁴ Diversos rebuts, conservats al Fons Duran del Pedregar de l'AHS, donen compte fins i tot de les hores esmerçades en aquestes activitats, que Bosch combinava també amb l'ordenació dels papers privats de Duran, per la qual rebia altres honoraris.

Tot i que la informació del dietari només expressa la xifra de cases construïdes anualment, amb omisió dels casals, resulta prou útil per mesurar el creixement de l'edificació a la vila. De 1788 a 1803, la mitjana anual d'edificació fou de 7,6 cases. Pel que fa a les fluctuacions del gràfic 5, només el 1794 atribueix el descens, encara més pronunciat l'any següent, a la Guerra Gran (1793-1795), quan les tropes franceses van ocupar algunes àrees septentrionals del Principat. En canvi, no hi ha cap comentari a la davallada dels tres primers anys del segle XIX, precedits per la febre constructora del quinquenni 1796-1800 (64 cases). Malauradament els documents cadastrals de 1793 i de 1800 són incomplets, ja que molts fulls foren arrencats.

A partir de les dades anuals de Bosch es pot estimar el nombre total de cases de Sabadell. En la “Topografía” de 1789, per als habitatges de 1787 reproduceix les dades de març d'aquest any incloses a la informació del Cens de Floridablanca: “*Casas contenidas en la misma villa, 487. Casas de labradores fuera de la villa, 21*”. Per als habitatges de gairebé dos anys després, el febrer de 1789, la mateixa font consigna que la vila compta “*como quinientas casas, i en ellas más de 700 familias; dexando aparte otras 21 casas foráneas*”; dades que suposem que corresponen a desembre de 1788. La diferència entre les 508 de març de 1787 i les aproximadament 521 de desembre de 1788 ens sembla explicable. El 1788 es van construir 6 cases i no sembla forassenyat pensar que se n'havien edificat 7 entre març i desembre de 1787, si tenim en compte que en el quinquenni 1784-1788 se'n bastiren un total de 46. En canvi, creiem que és un error tipogràfic la xifra de 530 cases de la vila, a banda les 21 del rodal, que consta a la “Topografía” publicada el 1882.

El març de 1771, segons el “Cadastró y nueva recanación...”, hi havia a Sabadell 366 cases, inclosos els molins i descomptades la casa del Comú i una casa forana en runes. Si s'accepten les dades de Bosch de febrer de 1789, un total de 521, s'haurien edificat

13 La data de naixements de 1821-1825 prové d'Agustí RIUS I BORRELL, *Sabadell. Monografia*, Sabadell: Biblioteca Sabadellenca, 1929, p. 120, traducció d'una obra redactada en castellà pel mateix autor el 1882, el manuscrit de la qual es troba a l'AHS.

14 AHS, “Llibre d'actes del Ple 1793-1808”, 10 de febrer de 100, f. 161v.

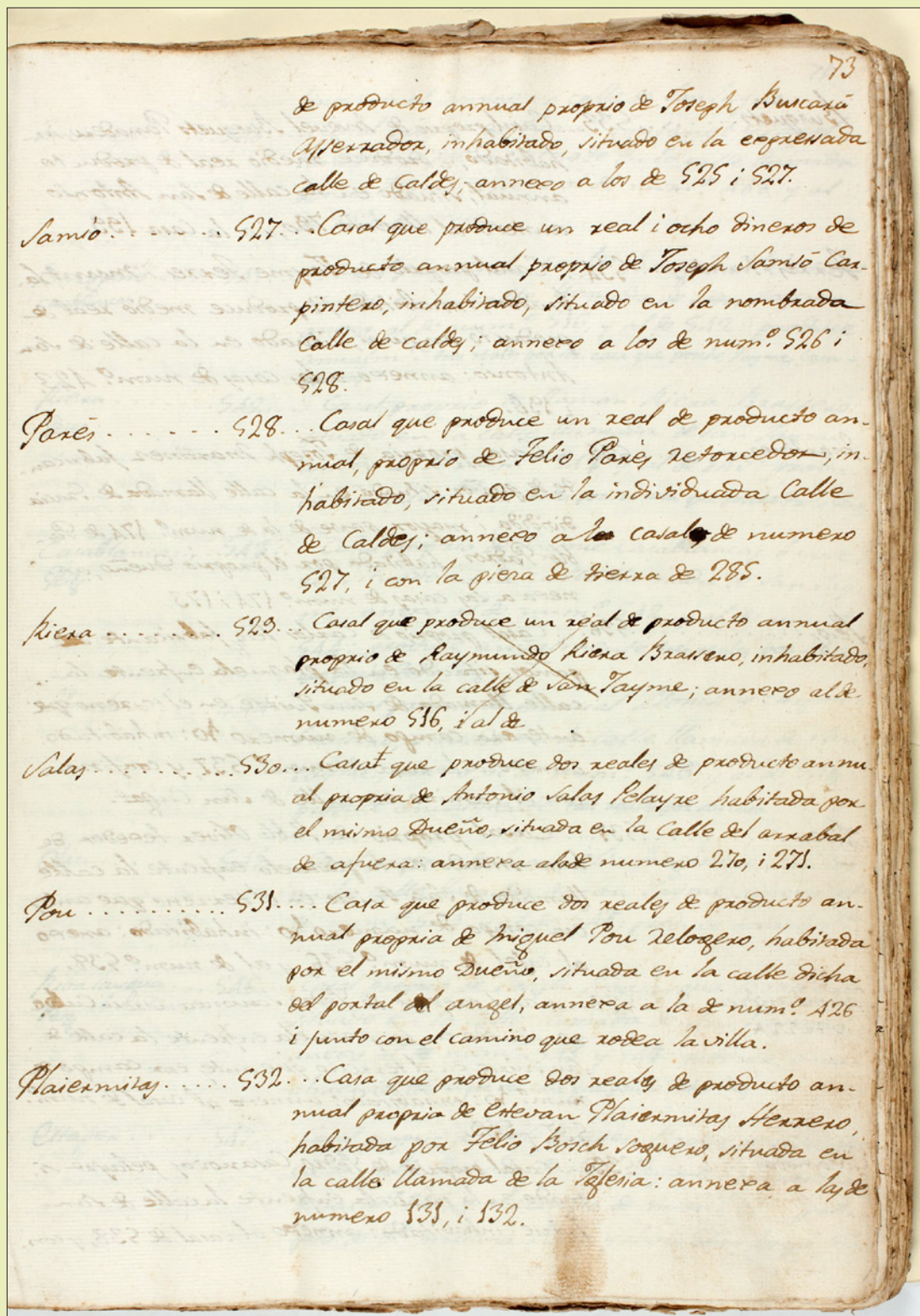
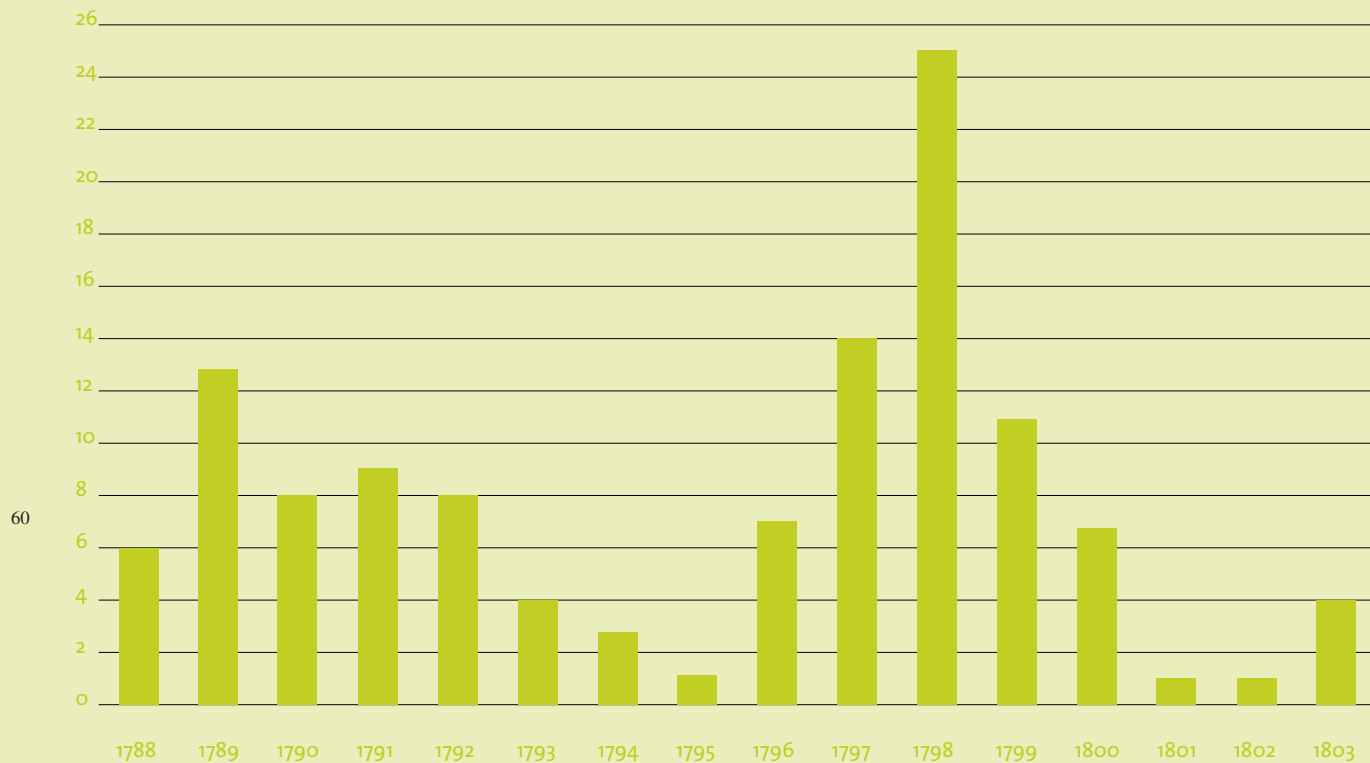
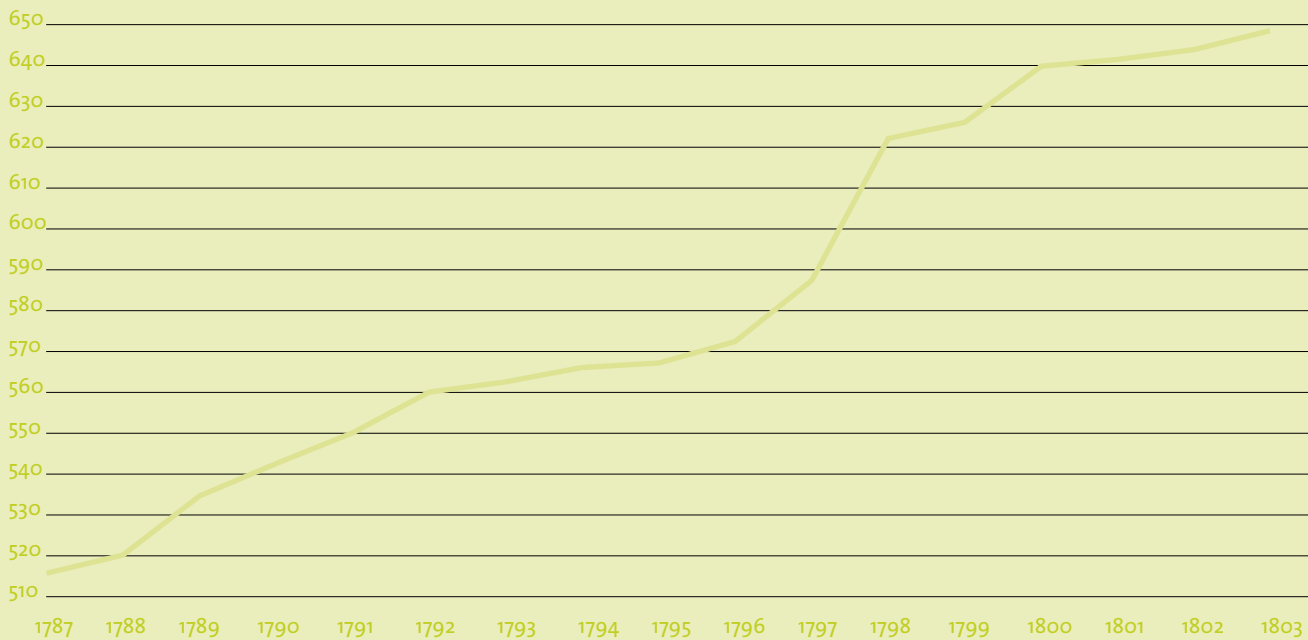

Figura 1. Actualitzacions repartiments dels anys 1793, 1794 i 1800, foli 73. Fragment que va de la casa 530 a la 532, extret d'Index per carrers repartiment de 1771 (volum) (AHS. AMH 903/4).

Gràfic 5. Cases de nova construcció, 1788-1803. Font: Vegeu l'apèndix 5.

Gràfic 6. El nombre total de cases a Sabadell, 1787-1803. Font: Vegeu l'apèndix 5.

155 cases entre març de 1771 i desembre de 1788. La mitjana de construcció anual d'aquests 18 anys hauria estat de 8,6 cases. Certament és un ritme més elevat que el període 1788-1803, però ja hem dit que se n'edificaren 46 només en el quinquenni 1784-1788.

L'interrogatori de 1797, que ja hem esmentat a l'apartat 3, fou transcrit per Bosch al dietari i anotà que fou respost "en lo modo següent que és bastant vertader". L'esborrany conservat a l'AHS és idèntic a la dita transcripció, però les ratlles i modificacions afegides palesen, com ho anotà el metge, l'alteració a la baixa de les dades reals en el document finalment enviat a les autoritats governamentals. El nombre real de cases era de 569 útils i una d'arruïnada; la dada tramesa fou de 440, després de desestimar l'opció de posar-hi 448.

Entre la dada del document de 1797 i el nostre càlcul per al mateix any hi ha una diferència de 19 cases. Creiem que la suma de 569 cases del document no inclou les "*casas oficinas públicas*", que disposaven també d'habitatge (quatre molins, dues tavernes, un hostel, una carnisseria, un hospital...) i tampoc totes les 14 cases novament edificades en aquell any, xifra que fou la segona més alta de la sèrie. La validesa del nostre càlcul es veu refermada pel fet que resulten 631 cases l'any 1800, xifra que coincideix amb la que va donar Bosch en l'obra redactada el 1801.¹⁵ ●

15 Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Idea del partido del Vallés...*, p. 11.

Apèndixs

	Peces
1793	1.819
1794	2.352
1795	2.809
1796	4.273
1797	5.372
1798	" <i>prosperava lo cotó</i> "
1799	4.557
1800	" <i>aumentaren molt las de cotó</i> "
1801	7.236
1802	11.575
1803	14.876

61

Apèndix 1. *Producció d'empeses a Sabadell, 1793-1803*. Font: Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Memoria de las cosas notables...*, p. 232, 290, 311, 337, 378, 410, 430 i 449. Hem inclòs la dada municipal del "Estado de los frutos y manufacturas de la villa de Sabadell..." de 1793, però revisada. El 1793 la longitud de les peces d'empesa, segons l'inventari d'un fabricant local, era de 13 canes (mesura catalana d'1,555 metres); per tant, les 144.000 vares d'aquell mateix any equivaldrien 77.408 canes, és a dir, a 5.954 peces, una producció excessiva. En la nostra opinió la producció de 1793 fou de 44.000 vares, és a dir, 1.819 peces.

	Naixements	Defuncions	Saldo vegetatiu
1784	101	106	-5
1785	109	145	-36
1786	126	47	79
1787	138	88	50
1788	129	95	34
1789	129	62	67
1790	146	100	46
1791	138	114	24
1792	140	78	62
1793	142	144	-2
1794	131	109	22
1795	155	88	67
1796	158	141	17
1797	158	125	33
1798	127	88	39
1799	165	114	51
1800	133	79	54
1801	141	87	54
1802	137	125	12
1803	139	129	10

Apèndix 2. *Naixements i defuncions*.

	En néixer	Fins a 0,99	D'1 a 4,99	De 5 a 9,99	Total albat
1784	3	31	27	1	62
1785	5	40	61	14	120
1786	2	19	6	2	29
1787	8	21	14	1	44
1788	6	30	25	4	65
1789	4	19	19	2	44
1790	5	28	43	2	78
1791	2	33	40	7	82
1792	6	25	11	4	46
1793	1	35	63		99
1794	2	22	41	3	68
1795	2	26	15		43
1796	4	46	51	6	107
1797	3	37	42	3	85
1798	1	27	16	6	50
1799	3	25	45	3	76
1800		19	26	2	47
1801	1	20	29	3	53
1802		36	45	6	87
1803				1	93

62

Apèndix 3. Defuncions d'albat per grups d'edat.

	10 a 19,99	20 a 29,99	30 a 39,99	40 a 49,99	50 a 59,99	60 a 69,99	70 a 74,99	75 a 79,99	80 a 84,99	85 a 89,99	Més de 90	Total
1784	4	4	7	9	4	4	2	6	3		1	44
1785	4	3	2	1	6	5	3		1			25
1786		1	1	1	2	8	3	1	1			18
1787	7	3	4	5	9	9	1	3	3			44
1788	2	3	1	3	5	8		3	4	1		30
1789					3	5	4	5	1			18
1790	1		4	1	1	5	4	1	4	1		22
1791	1	4	1	1	8	6	7	2	1	1		32
1792	4	1	5	1	1	9	8	3				32
1793	2	3	1	3	6	16	7	3	2	2		45
1794	1	3	2	4	5	12	8	1	2	3		41
1795		4	2	6	7	13	9	4				45
1796	2	2	4	1	2	10	10	2	1			34
1797	4	2	4	4	2	14	3	1	5	1		40
1798		1	4	2	7	12	3	1	5	3		38
1799	3	2	2	4	5	7	9	3	2	1		38
1800	4	4	4	3	3	6	5	1	2			32
1801	5	4	2	3	1	16	1	2				34
1802	3	3	2	5	4	12	4	3	2			38
1803	1	5	5	4	2	7	3	6	2	1		36

Apèndix 4. Defuncions de cossos per grups d'edat. Fonts dels apèndixs 2-4: 1784-1786, *Memorias de Sabadell antiguo y su término...*; 1787-1803, *Memoria de las cosas notables...* A les *Memorias*, no usades fora dels tres primers anys, hem detectat abundants errors de transcripció en les xifres de cossos (1788, 1789 i 1792) i d'albat (1788 i 1789).

	De nova construcció	Cases a 31 de desembre
1787		515
1788	6	521
1789	13	534
1790	8	542
1791	9	551
1792	8	559
1793	4	563
1794	3	566
1795	1	567
1796	7	574
1797	14	588
1798	25	613
1799	11	624
1800	7	631
1801	1	632
1802	1	633
1803	4	637

Apèndix 5. *Cases de nova construcció i nombre total de cases, 1788-1803*. Font: Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Memoria de las cosas notables...*, p. 37, 64, 93, 136, 159, 188, 232, 290, 310, 337, 360, 391, 410, 430 i 449. Per a la columna del total de cases vegeu el text.

Albats

El 1791 hem utilitzat la xifra de les *Memorias*, on hi ha els desglossament per edats; a la *Memoria*, Bosch dóna la xifra de 81, però sense el desglossament per edats. Tampoc desglossa per edats el 1803.

Hem detectat errors en les sumes de la mortalitat d'albats de Bosch els anys 1797 i 1800: 79 en lloc de 85; i 49 en lloc de 47.

Hem detectat un error de transcripció en la darrera edició de la *Memoria* (2003) pel que fa als albats morts entre 1 i 4,99 anys: 16, xifra correcta, va ser transcrita, com a 18. Ho hem comprovat en el manuscrit i així es confirma, com a vàlida, la suma de Bosch per aquest any.

Hem descomptat els 9 avortaments, que Bosch incloïa en la mortalitat d'albats, els anys 1792-1794, 1796, 1800 i 1802. En els dos avortaments de 1792 detalla que es tractava de fetus de 3 i 6 mesos.

Cossos

Bosch es va equivocar en l'anotació o en les sumes els anys 1798 i 1802. Hem optat per considerar correctes les anotacions i revisar les sumes; en el primer any, Bosch suma 39 en lloc de 38; el 1803 suma 43 en lloc de 38 i la suma de causes de mort dóna 40, ni 38 ni 43.

El 1800 hi ha un error de transcripció en la darrera edició de la *Memoria* (2003): s'ha transcrit 31 en lloc de 32. ●